

Петро Пиріг, Юрій Конопля

ШКОЛА СЕЛА КАРПИЛІВКИ*

У пропонованому дослідженні на основі широкого використання унікальних джерел, виявлених в архіві та рідкісних періодичних виданнях, уперше в історіографії відтворюються на тлі розвитку вітчизняного освітнього процесу основні віхи історії освіти в Карпилівці Козелецького району (входила до складу Остерського повіту й району) від появи шкільництва в селі у XIX столітті до наших днів.

Найбільше уваги приділяється старій школі, сторінки історії якої випали з поля зору дослідників і є на сьогодні практично забутими, маловідомими, а то й зовсім невідомими.

Ключові слова: *Остерщина, Карпилівка, народна школа, церковно-приходська школа, земство, земська школа, сучасна школа, учитель, учні, XIX століття, XX століття, XXI століття.*

В умовах сьогодення вже крилатими стали слова: «Є школа – є село, немає школи – немає й села». Відрадно, що в Карпилівці школа існує. Цього року відзначили її 80-літній ювілей. Ще під час святкування подібного ювілею 10 років тому на місцевому й районному рівнях було поставлено питання про написання цілісної історії навчального закладу. Проте час іде, а вона відсутня й досі. Тож метою пропонованого дослідження є заповнення певною мірою існуючої прогалини.

Слід зазначити, що Карпилівська школа має давню історію, яка сягає своїм корінням уже далекого XIX ст. То був період (особливо друга половина століття) бурхливого розвитку капіталістичних відносин у всіх сферах суспільного життя Російської імперії, що було характерним і для України.

Відомо, що головною продуктивною силою, виробником матеріальних благ у будь-якому суспільстві є людина. У зазначений час держава вимагала все більшої й більшої чисельності людей освічених, до певної міри ознайомих із процесами виробництва. Це досягалось завдяки створенню відповідної системи освіти в країні. Передусім ця система забезпечувала принцип послідовності в навчанні. Елементарна освіта надавалась у школах грамоти та церковно-парафіяльних школах, де учні опановували початкові навички читання, письма, рахунку. Значна увага приділялася заучуванню церковних молитов.

У літературі ці школи часто ототожнюються, хоча між ними існувала певна різниця.

Перші приходські школи в селах Чернігівщини були відкриті Міністерством державних маєтностей у 1840 р., а в 1860 р. духовне відомство відкрило в губернії 88 шкіл при православних приходських церквах (із них 70 – сільських) [1].

В одній із сучасних історико-краєзнавчих публікацій є згадка про те, що в 1860 р. існувала школа і в селі Карпилівка на Остерщині (12 учнів) [2]. На думку автора, вона була церковно-приходською. Можливо, й так. Але джерельне підтвердження цього наразі нам з'ясувати не вдалося. Відомо лише, що це була народна школа. Такою вона зафіксована в документах 1860-х років [3]. Про відкриття ж «народних шкіл под ведением духовенства» йшлося ще в 1836 р. [4].

Голова Остерської земської управи на основі матеріалів проведеного ним спільно з членом училищної ради М. Солониною і гласним Шаргородським інспектування шкіл 1869 р. зазначав у своїй доповіді наступне:

«Карпилівская школа. Помещение удовлетворительно. Классныя принад-

» * Статтю підготовлено за благодійної підтримки юридичної компанії «ЮРКОН».

© Пиріг Петро Володимирович – доктор історичних наук, професор.

© Конопля Юрій Михайлович – краєзнавець.

лежности есть. Жители к делу образования своих детей оказывают полное сочувствие. Мальчики, начавшие ходить в школу в конце января, оказали (к маю месяцу) весьма хорошие успехи. Школу, по моему убеждению, следует оставить. Письменных материалов отпустить для школы ранее 1 января нет надобности».

Загалом результати діяльності школи виглядали, як бачимо, непогано.

Принагідно ознайомимо читача зі станом справ інших подібних шкіл Остерського повіту. Тим паче, що їх було тут не так уже й багато. Отож:

«Дубеченская. Помещение сносно, но тесно. Успехи учеников отличны; заметно большое усердие учителя и сочувствие волостного начальства. По моему мнению, необходимо послать в школу письменныя принадлежности и дать из остатков суммы вознаграждение учителю от 15 до 25 рублей.

Жукинская. Помещается в волостном правлении довольно удобно. Успехи весьма удовлетворительны благодаря личному влиянию учителя, ходят учиться девочки. Школа обещает хорошие результаты в будущем...

Калитянская. Осмотрена мною в половине апреля сего года. Помещение плохо. Учитель, занимавшийся своим делом усердно, в конце апреля сего года оставил свою должность. Жители с. Калиты заявили мне, что желают, чтобы дети их учились и в течении лета. В виду этого последнего обстоятельства и большого населения с. Калиты считал-бы нужным командировать временно в с. Калиту г. Бориса Тарновского, так как мальчики в с. Сорокошичах и летом заниматься не будут.

Моровская. Помещение отдалено от центра местности, что вследствие большой грязи весной и осенью крайне неудобно. Впрочем помещение для школы строится и можно надеяться, что это неудобство будет устранено. Ни в одной из осмотренных школ я не видал таких блестящих успехов, какие сделали моровские ученики; 5-6 летние мальчики читают хорошо. Учитель Бражник занимается своим делом с любовью и даже нанимает от себя за 30 р. в год помощника, в видах большого дела обучения.

Сваромская. Помещение, по желанию наставника, в его доме, хотя есть особое помещение для школы. Успехи учеников достаточны.

Сорокошичская. Помещение для ничтожного числа посещающих школу удовлетворительно. Строится новое помещение. Наставник Борис Тарновский объясняет это тем, что жители не сочувствуют образованию своих детей и волостное правление не убеждает их в необходимости грамотности. Равнодушие это заметил и я в беседах с жителями. По всем этим обстоятельствам следовало бы закрыть школу, как стоящую денег и не приносящую пользы. Но имея в виду, что для школы будет готовое здание и что с прекращением обучения в Сорокошичах в целой Сорокошичской волости не будет ни одной школы, я предполагал-бы необходимым назначить в Сорокошичи испытанного учителя, если возможно, с увеличенным содержанием и вместе с тем просить училищный совет обратив посредством своих членов особое внимание на эту отдаленную волость, где грамотности вовсе не существует.

Тарасовичская. Помещение превосходно, для обучения есть все удобства. Ученики ходят исправно и между ними есть девочки; успехи учеников удовлетворительны. Осенью нужно послать в школу письменные принадлежности. По моему мнению, нужно было бы открыть в Тарасовичах не мужскую, а женскую школу. К заключению этому я пришел по следующим причинам: а) в Тарасовичскую школу ходят девочки и, конечно, будут посещать ее еще охотнее, если место учителя займет учительница; б) школьное здание обширно и будет удобно как для занятий, так и для помещения учительницы; в) вблизи Тарасович находятся 3 мужские школы в сс. Сваромье, Дубечне и Жукини; поэтому, если-бы мальчики не пожелали обучаться в женской школе, то могли-бы на зиму поместиться в соседних школах и там продолжать учение»[5].

Оскільки в селах, де функціювали зазначені навчальні заклади, існували храми, можна припустити, що ці школи були церковними.

Відтоді сліди Карпилівської школи зникають. Принаймні, документів, де б вона згадувалась, нам виявити не вдалось.

Подібна доля спіткала й інші школи. Кількість їхня катастрофічно зменшувалась. І в 1910 р. лише шкіл грамоти в Остерському повіті було тільки 10, а за іншими даними і

того менше. Залишалися вони в таких населених пунктах, як: Білики (30 учнів), Бобрик (8 учнів), Кашани (24 учні), Нижча Дубечня (23 учні), Олбин (29 учнів), Савинка (16 учнів), Русанів (38 учнів).

Не вирішували справу й школи, що існували в «селениях помещиков», а також училища, що перебували у віданні Міністерства державних маєностей. По-перше, останніх було дуже мало. В Остерському повіті вони функціонували лише в Булахові, Гоголеві, Літках, Моровську і Сваром'ї [6]. По-друге, вони не забезпечували належного рівня знань учнів. «В них вивчалось грамоте едва такое число учеников, какое необходимо было для замещения писарских должностей в сельских и волостных расправах; остальные же учащиеся – или вовсе выходили безграмотными, не выучившись даже простым молитвам, или выносили из них несколько механически-вытверженных страниц «часослова», которые тотчас же и забывались» [7].

Загалом школи подібного типу не достатньою мірою сприяли поширенню грамотності серед народу. В Остерському повіті, за свідченням джерел, «школы и училища эти находятся повсеместно в неудовлетворительном состоянии. Последние, хотя и достаточно снабжены всеми нужными для них средствами, но успехи до крайности слабы. Школы же, открытые в приходах, не имеют совсем почти ни средств к существованию, ни удобных помещений; непрочность этих школ заключается, главным образом, в безвозмездном труде преподавателей» [8].

Становище змінювалося на краще після запровадження в країні земських установ (1864 р.), які докладали чимало зусиль щодо налагодження й покращення народної освіти. Значною заслугою їх було передусім те, що вони відкривали нові школи. Рівень активності губернського та повітових земств у справі шкільництва багато в чому залежав від позиції уряду щодо цього питання й суспільно-політичної ситуації в державі. В залежності від цього можна виділити кілька етапів формування мережі земських шкіл. На початковому етапі (1865–1874 рр.) відбувалося зародження й організаційне становлення освітньої діяльності земств Чернігівщини. Саме тоді земські школи губернії були засновані в переважній більшості [9].

У 1866 р. вирішувалося питання про відкриття земських шкіл і в Остерському повіті. Цікаво, що на той час він був найбільшим за територією серед усіх повітів Чернігівської губернії. До його складу входили 184 населені пункти, у тому числі 4 містечка (Бровари, Гоголів, Літки, Моровськ), 55 сіл, 67 деревень, 58 хуторів та інших дрібних поселень. У восьми волостях повіту мешкали казенні селяни, у п'яти – селяни, які вийшли із кріпосної залежності [10].

На повітовому земському зібранні пропонувалось «открыть в уезде 3 народных школы собственно земских, с отнесением всех издержек по содержанию оных на счет общаго, со всех сословий земского сбора, в местах более многолюдных – в местечке Гоголеве, местечке Летках и селе Жукини – на следующих основаниях: 1) в каждую из этих школ назначить по одному учителю и по одному законоучителю, с назначением содержания в год первым по 300 р. каждому, а последним по 60 р.; 2) нанять для них помещения, для чего, а равно и для отопления оных ассигновать на каждую школу по 48 р. в год; 3) на учебныя пособия ассигновать для каждой школы по 40 р. в год, а на наем сторожей по 24 р. также для каждой школы, а всего на все издержки по содержанию школ 1416 р. ежегодно; 4) предметы преподавания в этих школах, по мнению управы, следовало бы ввести следующие: а) краткую священную историю и краткий катехизис; б) русскую грамматику; в) арифметику; г) краткую русскую историю и основные начала естественной истории; д) русскую географию; е) чистописание; ж) чтение книг: «Училище благочестия»; з) закон о земстве и судопроизводстве; 5) для каждой из этих школ выписывать для чтения учителей, и в праздничные дни на домах учащимися, за счет сумм на учебные пособия, – журнал «Народная Беседа» в каждую школу по одному экз.; 6) курс для обучения встановить трехгодичный; 7) в школы принимать мальчиков и девочек всякого возраста, по желанию родителей или заступающих их место; 8) определение и увольнение учителей этих школ и определение ответственности по личным служебным их действиям присвоить земской управе и 9) непосредственное наблюдение за действиями преподавателей в этих школах возложить на членов училищного совета от земства и на членов управы» [11].

Згідно з постановою зборів, земські училища мали відкритись у таких населених пунктах, як Гоголів, Тарасовичі, Максим [12].

Реально ж вони з'явилися у 1867 р. в Гоголеві й Тарасовичах. Мешканці цих населених пунктів (і не тільки) виявляли безсумнівне бажання навчати своїх дітей. У зв'язку з цим за досить короткий термін чисельність учнів істотно зросла: у Гоголівській школі з 50 до 65, а Тарасовицькій – з 9 до 34 [13].

Крім того, на кошти повітового земства мали утримуватись згадувані вище училища в Булахові, Літках і Сваром'ї, «бывшие в ведении министерства государственных имуществ». Училище в Гоголеві було ліквідовано в зв'язку з відкриттям там земської школи, а Мороське не працювало через відсутність приміщення для навчання, яке згоріло в результаті пожежі в червні 1868 р. [14].

Сітка земських шкіл швидко розширювалась. У 1868 р. земські збори Остерщини прийняли рішення про одночасне відкриття в повіті аж 19 шкіл [15]. І час не гаяли. Уже наступного, 1869 року, вступили в дію 10 чоловічих і одна жіноча школи. Останню відкрили найпізніше – 15 квітня [16]. Запрацювала земська школа і в селі Карпилівка.

Роботу проведено істинно гігантську. Як зазначалось у тогочасних документах, це було «дело по своему принципу довольно хорошее, могущее, без сомнения, принести большую пользу народному образованию, в котором ощущается большой недостаток».

Починання дійсно було дуже гарне. Та справа виявилась доволі складною. І вже через 5 місяців під час проведення перевірки організованих шкіл «можно было заметить достоинства и недостатки этого учреждения».

Головним недоліком, як з'ясувалося, був незадовільний склад учителів, які «во многих местах зарекомендовали себя далеко не с хорошей стороны, что доказывается ... жалобами на учителей со стороны сельских обществ» [17]. І не лише скарги свідчать про це. Досить плачевним виявилось становище Карпилівської школи. Ось що повідомляв із цього приводу у своїх звітах Остерській училищній раді та земському зібранню інспектор, член зазначеної ради від земства, гласний Шаргородський:

«В с. Карпилевке исправлял должность учителя несовершеннолетний сын казака Мельников. По отзыву местных жителей он не пользуется уважением ни учеников, ни их родителей. Отлучается часто в с. Соколовку, где живут его родители; а от этого занятия идут плохо, на что ропщут родители. Учащихся было 10 мальчиков. Учителя Мельникова я не застал в школе, а от того и мальчиков не мог видеть» [18].

Зрозуміло, що такий учитель не мав морального права надалі залишатися на своїй посаді. Здоровий глузд підказував про негайну його заміну. Проте справа дещо ускладнювалась і вирішити її досить швидко не було можливості:

«В виду существующих пререканий между училищным советом и земскою управою по поводу учителя Мельника, земское собрание, согласуясь с правилами об училищных советах, постановило: так как уездный училищный совет властью своею не может увольнять учителей, а представлять об этом должен губернскому училищному совету, то следовательно, раз признав учителя достойным сего звания, увольнять или переводить его из одной школы в другую он права не имеет.

Земская управа, как представительница общества, дающего деньги на школы, естественно может наблюдать за занятиями учителей, прекращать содержание тем, которые не удовлетворяют своему назначению, и назначать на место учителей лиц, выдержавших испытание в училищном совете и получивших от него свидетельство на право обучения» [19].

Подолавши певні перепони, учителя Мельникова згодом звільнили, а на його місце був призначений студент Чернігівської духовної семінарії Любович [20].

Слід зазначити, що земство особі шкільного вчителя приділяло посилену увагу, ставило до нього високі вимоги. В документах Остерського повітового земства можна прочитати, зокрема, таке:

«Школа имеет своею целью распространять в народе грамотность и по мере возможности иметь влияние на нравственную сторону народа, следовательно учитель должен быть не только грамотным, но и в нравственном отношении он должен стоять гораздо выше народа, чтобы своим собственным примером мог побудить своих питомцев

к нравственному усовершенствованию; должность сельского учителя слишком велика; в его лице сосредоточивается и учитель, и инспектор, и наконец надзиратель, а во многих местах и законоучитель, почему он должен быть человеком настолько развитым, чтобы мог удовлетворять всем этим условиям» [21].

Ставилось питання про поліпшення матеріального становища шкільних учителів, про підвищення їм заробітної плати, для чого навіть пропонувалося скорочення чисельності земських шкіл до восьми, тобто по одній при кожній волості «с наймом на счет земства в них помещений», і «тогда из теперешних учителей можно будет выбрать 8 человек, которые могли бы оправдать на деле свое назначение» [22].

Проблема народного вчителя не втрачала своєї актуальності і в подальшій роботі земств у галузі освіти.

Крім того, висувався наступний аргумент відносно доцільності скорочення чисельності земських шкіл. Між деякими селами точилися суперечки з приводу того, чому школа відкрита в іншому селі, а не в їхньому, адже кожне з них має на це однакові права, сплачуючи земські податки на утримання школи і віддаючи на користь учителя по гарнцю хліба з двору. У випадку ж, якщо школи залишаться лише при волостях, ці протиріччя легко буде подолати. Тоді ця ворожнеча зникне, й багато поселян із задоволенням віддаватимуть своїх дітей на навчання до чужих сіл в надії на те, що їхні діти «будут учиться при порядочных учителях и при том на виду сельского и уездного начальства, которое бывает часто по волостям и может контролировать школы и т. о. содействовать быстрому и успешному процветанию школ» [23].

На наш погляд, читачеві цікаво буде знати й про інші земські школи Остерщини, започатковані в 1869 р. Тож варто запропонувати знайомство з їхнім становищем принаймні в конспективному, схематичному порядку, не вдаючись до подробиць. Отже:

- Броварська чоловіча школа – у всіх відношеннях перебуває в задовільному стані; приміщення тісне, будується нова школа.
Учитель: Зеньковський, благонадійний.
Учні: 28 хлопчиків і 4 дівчинки; кількість учнів збільшувалась.
- Броварська жіноча школа – приміщення через свою тісноту незручне.
Учитель: Тищенко, благонадійна.
Учні: 14 дівчат.
- Требуховська школа – становище задовільне, приміщення зручне.
Учитель: Яворський-молодший, переведений до м. Семиполки, а на його місце призначено студента Київської духовної семінарії Набокова.
Учні: 30 хлопчиків.
- Гоголівська школа – перебуває в задовільному стані; приміщення зручне.
Учитель: Коваленко, згодом переведений до с. Вовчок, а на його місце призначений Симонович, який закінчив курс Київської духовної семінарії.
Учні: 74 хлопчики.
- Семиполківська школа – становище досить задовільне; приміщення через свою тісноту незручне. Учитель: Яворський-старший, благонадійний, старанний, за-слуговує суспільної довіри.
Учні: 40 хлопчиків.
- Бобрицька школа – має тісне приміщення.
Учитель: Машевський, звільнений; під час перевірок на своєму робочому місці був відсутній; замість нього призначений ніжинський козак Помадон, який витримав випробування на звання вчителя в Ніжинській гімназії.
Учні: 10 хлопчиків.
- Калитянська школа – приміщення невідповідне через невлаштованість печей.
Учитель: Троцький – син дякона, студент Чернігівської духовної семінарії; своєю справою займається задовільно.
- Савинська школа – має приміщення в селянському будинку.
Учитель: Добровлянський, старанний.
Учні: 12 хлопчиків.

- Літківська школа – влаштована в будинку місцевого диякона Троцького; приміщення незручне для занять.
Учні: 36 хлопчиків, успіхи задовільні.
- Морівська школа – перебуває в задовільному стані; приміщення тісне.
Учитель: Бражник, старанний, успішний, наймає собі помічника [24].

Та як би там не було, в 1870-1871 рр. на Остерщині працювало вже 20 земських шкіл: 17 чоловічих і три жіночі, у яких навчалось понад 500 учнів. Кількісний показник досить високий. А от якістю навчальні заклади похвалитися не могли. В цьому відношенні картина виглядала доволі плачевно. Інформуючи про стан справ Чернігівську губернську училищну раду, інспектор народних училищ повідомляв наступне:

«В январе месяце сего года (1871. – Авт.), обзревая начальныя земскія школы Остерскаго уезда, я нашел их, за немногими исключениями, в очень жалком состоянии. Все почти училища имеют неудобные помещения – тесные, грязные, сырые и холодные. Нигде при училищах нет сторожей. Все училища не только не имеют необходимых учебных пособий, но нуждаются даже в бумаге и чернилах; кроме букварей, никаких книг для первоначального чтения я нигде не встретил; даже Св. Евангелие можно встретить в училищах в одном, а много в двух экземплярах. Обучение грамоте идет во всех училищах не по звуковой методе, а по старой; да ни в одном училище нет и руководства к обучению грамоте по звуковой методе, нет разрезной азбуки. Учители очень часто меняются или же перемещаются из одного училища в другое, поэтому и успехи учеников очень неудовлетворительны. Закон Божий во всех училищах преподают учителя, местные же священники отказываются от преподавания, не получая за свои труды никакого вознаграждения. Чтение везде плохо: ученики не умеют пересказать того, что прочитают» [25].

У цій ситуації провина покладалася на сільські товариства, які мали надавати допомогу, передусім фінансову, земствам у справі організації й утримання шкіл. Однак на практиці вони були бездіяльними. «Как оказалось на деле, общества ничего не делают для устройства и содержания училищ», – зазначалося в документах [26].

А ось що діялось у Карпилівці:

«В селе Карпиловке для училища общество нанимает очень неудобную избу, между тем уже четвертый год приготовлен материал для постройки училища, отпущенный для этой цели из казенных лесов. Этот же факт показывает и то, насколько равнодушны к делу народного образования и гг. мировые посредники, которые могли бы своим влиянием побудить общества к выполнению принятых ими на себя обязательств по устройству и содержанию училищ. При этом нужно заметить, что один из мировых посредников, в участке которого находится село Карпиловка, есть также член училищного совета со стороны земства. Два члена училищного совета – г. штатный смотритель и г. Солони-на усердно посещают училища и принимают все зависящие от них меры к улучшению училищ, но, не имея в своем распоряжении средств материальных и не имея влияния на общества, не могут оказать, при всем своем усердии, желаемой поддержки училищам. Со стороны учебной деятельность этих полезных членов училищного совета несколько парализуется тем, что учителя перемещаются и вновь назначаются земскою управою без согласия училищного совета» [27].

Слід зазначити, що проблема шкільних приміщень була для земств, так би мовити, каменем спотикання протягом усього періоду діяльності їх на ниві народної освіти. Особливо відчутним це було на перших порах. Дійшло навіть до того, що Остерське повітове земське зібрання 26 вересня 1871 р. прийняло постанову, згідно з якою в наступному році відкривати школи дозволялося тільки в тих населених пунктах, які матимуть зручні для навчання приміщення, забезпечені опаленням, необхідними меблями і сторожем.

З'ясувалося, що такі вимоги змогли витримати далеко не всі школи, навіть ті, які вже працювали. В результаті цього в 1872 р. чисельність їх різко скоротилась. У цьому році діяло лише 11 чоловічих шкіл (у Морівську, Сорокошичах, Тарасовичах, Бобрику, Гоголеві, Євминці, Зазим'ї, Літках, Вовчку, Калиті і Карпилівці) та дві жіночі (у Броварах і Острі), у яких навчалось 338 хлопчиків і 77 дівчаток.

Ці школи отримували певну допомогу від сільських громад і перебували в більш менш задовільному стані.

На вищий щабель піднявся рівень підготовки вчителів. Їхні посади займали переважно люди, які закінчили духовні семінарії, а також ті, хто витримав певні випробування й отримав дозвіл на право навчання дітей. Так, наприклад, у с. Сорокошичах учителем працював місцевий священик Кучинський; учителька Остерської жіночої школи А. С. Водоп'янова закінчила Київський інститут шляхетних дівчат, а її помічниця М. І. Пригорювська виховувалась у Чернігівському духовному училищі.

У деяких із названих шкіл забезпечувався належний рівень навчання, і успішність учнів була непогана. Про інші ж цього не можна було сказати з причин того, що учні відвідували школу, як правило, у вільний від домашніх робіт час, і в цьому випадку успішність їхня була досить низькою [28].

Однак у найближчий час становище зі шкільною справою в Остерському повіті (і не тільки) набуло по суті катастрофічного характеру. Коли у відповідь на запит Чернігівської губернської управи (квітень 1875 р.) щодо з'ясування ситуації відгукнулося 13 повітів, постала наступна картина.

Таблиця 1 [29]

Кількість шкіл та учнів у Чернігівській губернії (1874 р.)

Повіт	Кількість шкіл	Кількість учнів	
		Хлопців	Дівчат
Борзнянський	18	1172	83
Глухівський	28	1610	81
Козелецький	18	1014	43
Ніжинський	16	900	56
Стародубський	15	618	36
Кролевецький	14	832	40
Конотопський	11	815	20
Новозибківський	8	474	27
Чернігівський	7	308	29
Городнянський	6	327	19
Остерський	4	79	8
Мглинський	3	208	1
Суразький	3	142	3

У цьому списку, як кажуть, пасе задніх і Остерський повіт, де в зазначений час було лише 4 школи.

Як з'ясувалося, на Чернігівщині рівень грамотності населення був нижчим у порівнянні з іншими губерніями. Одна школа припадала на 6730 душ, а один учень – на 87 душ, або 1,1%. Для досягнення ідеального рівня не вистачало 417 шкіл [30].

Тож для виправлення становища Чернігівське губернське земство для будівництва шкільних приміщень почало надавати відсоткові позики й навіть безповоротні субсидії, які виділялись із так званого шкільного фонду, започаткованого в 1874 р. Його накопичення відбувалося досить повільно, але впевнено. У 1874 р. до фонду було відраховано 5000 руб., у наступному році – 3000 руб. Потім надходження припинились і відновилися лише 1894 р. Тоді до нього надійшло 50000 руб., наступного року – 75000 руб., а через рік – аж 300000 руб. [31].

Про те, який був вплив «шкільного фонду» на шкільне будівництво, певною мірою можуть свідчити наступні дані.

Таблиця 2 [32]

Збудовано шкіл

До 1865 р.	10 шкіл, або 1,7%
1865–1880 рр.	137 шкіл, або 23,5%
1881–1890 рр.	190 шкіл, або 32,7%
1891–1895 рр.	152 школи, або 26%
1896–1897 рр.	64 школи, або 10,9%
Невідомо коли	31 школа, або 5,2%

Допомогу від губернського й повітових земств школи отримували й раніше, однак для задоволення всіх їхніх потреб її не вистачало. Так, наприклад, у 1871 р. суму в розмірі 2400 руб. було асигновано Моровській, Сорокошицькій, Новосільській, Вищедубечанській, Сваромській, Євминській, Булахівській, Семиполківській, Димерській, Гоголівській, Літківській, Броварській, Гнідинській, Заминській, Требухівській, Калитянській, Омелянівській, а також Карпилівській школам [33]. Однак такої суми не вистачало. Всю її було витрачено на заробітну плату вчителям.

Безсумнівно, лєвова доля витрат на школи припадала на земства. За свідченням одного з документів, у Чернігівській губернії, за даними 1880 р., «из числа существовавших за 1880 г. 428 начальных школ земство содержит 328; затем, приходы – 31, министерство народного просвещения – 21, частные лица – 19, городские общества – 15, а, затем, остается 14 школ церковно-приходских; земство содержит 77% общего числа школ» [34].

Комісія, обрана губернськими зборами, на засіданні 12 жовтня 1881 р. під час розгляду питання про стан освіти на Чернігівщині прийшла до висновку, що «при каждой школе могло бы быть устроено местное попечительство из избираемого земством попечителя школы, законоучителя, учителя и 2-х выборных членов от местного сельского общества» [35]. Попечительство мало опікуватись якраз пошуком і покращенням матеріальних засобів школи. Достеменно невідомо, чи було воно в Карпилівці. Імена ж попечителів земських шкіл Остерщини документи зафіксували. Попечителем Карпилівської школи у 1876 р. було обрано батальйонного писаря Микиту Осиповича Сулима [36].

Наступного, 1877 р., «для ближайшего наблюдения за порядком и успехом в училищах вообще и за благосостоянием училищ в материальном отношении в особенности, земское собрание (Остерського повітового земства. – **Авт.**) избирает на следующее трехлетие нижеозначенных лиц попечителями:

... Карпиловского – свящ. И. Д. Макковейского» [37].

Джерела донесли до нас деякі відомості про останнього.

Ларіон Макковейський у 1872 р. згадується як священник Остерської Іоаннівської церкви [38]. Був також земським гласним. Після смерті в пам'яті сучасників він поставив як «честный труженик, сделавшийся жертвою ревностного исполнения своих обязанностей» [39]. У знак доброї згадки про священника на зборах Остерського земства 15 лютого 1883 р. гласний Є. Шрамченко заявив, що «в виду предстоящей коронации Государя Императора, он считает долгом просить зем. собрание об учреждении в память этого торжества стипендии для обучения одного из мальчиков в каком-нибудь учебном заведении по усмотрению собрания и о назначении этой стипендии сыну покойного священника Макковейского» [40].

Збори постановили наступне: «согласиться с предложением И. Шрамченко и ходатайствовать об учреждении в память священного коронования Государя Императора Александра III стипендии в 300 р., а вопрос об ассигновании этих денег на стипендию и о предоставлении ее сыну покойного священника Макковейского отложить до следующего очередного заседания» [41].

Справа затягувалась. Стипендію Макковейському то призначали, то відміняли:

«1883

Слушан доклад управы о назначении стипендии сыну умершего священника Ил. Макковейского, в размере 300 руб. в год на воспитание сына покойного Макковейского в одном из средних учебных заведений, до окончания им курса или до выхода из заведения. Выдачу этой стипендии начать со второй половины будущего года, для чего ассигновать сумму в половинном размере [42].

1884

По докладу управы о не согласии г. министра народного просвещения с постановлением прошедшего очередного земского собрания о назначении стипендии сыну умершего священника Макковейского в ознаменование Священного коронования их Императорских Величеств, собрание постановило: остаться при прежнем постановлении по настоящему предмету, не присваивая, однако же, означенной стипендии предложенного раньше

наименования, при чем выразить от лица земского собрания сожаление, что, не располагая в настоящее время необходимыми средствами, оно не может придать этому акту благотворительности то значение, которое было им предложено и которого он в действительности заслуживает» [43].

Згодом з'явилися й інші претенденти на отримання стипендії:

1887

«Слушано прошение двор. Герасима Любенка о назначении сыну его Матвею, воспитаннику 1-го класса Киевского железнодорожного технич. училища, стипендии в 200 рублей в течении 3-х лет; собрание постановило: прошение передать в комиссию смет и раскладов.

По предложению комиссии собранием ассигновано 200 р. [44].

1889

Выслушав прошение двор. Герасима Любенка о продолжении сыну его стипендии до окончания им курса наук в Киевском железнодорожном техническом училище, собрание постановило: ходатайство Любенка передать в комиссию смет и раскладов.

В заседании, 8 декабря, собрание постановило: продлить эту (120 руб.) стипендию еще на один год» [45].

Невідомо, в якому навчальному закладі навчався син покійного священика, але стипендія була призначена і йому, хоч, правда, і не до кінця навчання:

«1890

«Слушан доклад управы о прекращении стипендии Макковейскому и Безпалому и об оставлении стипендии одному Любенку. После продолжительных прений, собрание постановило: согласиться с докладом управы относительно прекращения стипендии только одному Макковейскому, оставив по прежнему стипендию для Любенка и Безпалого» [46].

Слід зазначити, що в справі організації народної освіти в Остерському повіті поступово досягли значних успіхів. Показовим є той факт, що в 1889 р. власні школи мали тут уже практично всі населені пункти. Свідченням цього є подана нижче таблиця.

Таблиця 3 [47]

Назва училища	Волость	Дата заснування	Учнів	Учителів
Вишенське	Броварська	1878	97 хлопчиків, 4 дівчинки	2
Гоголівське	Гоголівська	1880	138 хл., 17 д.	3
Євминське	Остерська	1881	69 хл.	2
Зазим'євське	Броварська	1879	71 хл., 7 д.	2
Літківське	Семиполківська	1876	82 хл., 16 д.	2
Сваром'євське	Жукинська	1876	80 хл., 12 д.	2
Бобрицьке	Семиполківська	1868	46 хл., 8 д.	1
Броварське	Броварська	1882	47 хл., 15 д.	1
Вовчківське	Вовчківська	1886	36 хл.	1
Воскресенсько-Слобідське	Броварська	1885	26 хл., 4 д.	1
Вигурівське	Броварська	1885	33 хл., 7 д.	1
Дударківське	Гоголівська	1878	62 хл., 4 д.	1
Димерське	Семиполківська	1877	60 хл., 2 д.	2
Жукинське	Жукинська	1885	33 хл., 7 д.	1
Калитянське	Семиполківська	1879	88 хл., 8 д.	2
Красилівське	Гоголівська	1877	65 хл., 7 д.	1

Олбинське	Вовчківська	1885	33 хл., 6 д.	1
Ошитківське	Жукинська	1883	50 хл., 5 д.	1
Пухівське	Броварська	1879	36 хл., 2 д.	1
Русанівське	Гоголівська	1877	52 хл., 2 д.	1
Семиполківське	Семиполківська	1873	78 хл., 6 д.	1
Смолинське	Моровська	1879	41 хл., 2 д.	1
Сорокошицьке	Сорокошицька	1869	48 хл., 8 д.	1
Требухівське	Гоголівська	1877	83 хл., 4 д.	1
Троєщинське	Броварська	1886	32 хл.	1
Хотянівське	Жукинська	1878	22 хл., 9 д.	1
Чернинське	Жукинська	1883	22 хл.	1

Крім того, три училища функціонувало в Острі: міське двокласне, міське однокласне початкове чоловіче та міське однокласне початкове жіноче [48].

Зазначена кількість шкіл зберігалась у 1890 й 1892 рр. [49].

Цікаво зазначити, що, за даними тогочасних соціологічних досліджень, мешканці 21 населеного пункту ставились до школи «дружелюбно», «співчутливо» або ж «повністю співчутливо» і лише 6 – «равнодушно» або «безразлично». Головною причиною цього було отримання пільг щодо військової повинності й бажання «видеть дітей поющими в церковном хорі» [50].

Однак і така кількість навчальних закладів не задовольняла запити населення в освіті. У селах, що мали школи, грамотних було лише 6,5% [51].

У середині 1890-х років Чернігівське губернське земство ставило питання про необхідність введення загальної початкової освіти в губернії. У зв'язку з цим воно мало надавати школам субсидію пропорційно величині певних населених пунктів. Слабкіші з них мали отримати більші кошти на утримання й навпаки [52]. Тож у 1895–1896 рр. в Остерському повіті працювали вже 33 народні школи [53]. Їхній список у порівнянні з 1889 р. поповнили Княжицька, Бортницька, Нікольсько-Слобідська (Броварська волость), Димерсько-Березинська (Вовчківська волость), Святильнівська (Гоголівська волость), Тарасовицька (Жукинська волость) школи.

Після певних дебатів у 1897–1898 рр. земство відхилило всі плани практичного здійснення загальної початкової освіти в губернії, й невдовзі це питання «сошло со сцени» [54].

Відтоді кількість шкіл в Остерському повіті не те що не збільшилась, а, навпаки, зменшилася до 29 [55].

З початком ХХ ст. картина докорінно змінилась. У зв'язку з прийняттям 3 травня 1908 р. закону про освіту, який передбачав запровадження загального навчання, кількість земських шкіл почала стрімко зростати. В Остерському повіті планувалося відкрити найближчим часом аж 95 нових шкіл, у той час як на здійснення проекту загальної освіти відводилося 10 років. Передбачалося також звільнення селянських товариств від утримання навчальних закладів і введення у всіх школах безкоштовного навчання [56].

За статистичними даними, у 1910 р. на Остерщині працювали 52 земські школи [57], а наприкінці 1913–1914 навчального року земських початкових шкіл у повіті було 75 (у той час як шкіл грамоти та церковно-приходських – 61, а міністерських – 8), про що засвідчують подані нижче дані.

Таблиця 4 [58]

Волость	Школи				Учні
	Земські	Міністерські	Церковні	Всього	
Сорокошицька	4	-	3	7	459
Броварська	4	2	1	7	766
Вовчківська	6	-	5	11	469

Нікольсько-Слобідська	8	2	4	14	1282
Гоголівська	10	1	3	14	1475
Семиполківська	9	1	7	17	1304
Моровська	12	-	8	20	936
Остерська	9	1	17	27	1693
Жукинська	13	1	13	27	1733

У всіх цих школах навчалося 10119 учнів, 6225 із яких були учнями земських шкіл.

Учителів у земських школах було: штатних – 151, запасних – 3; із них 44 учителі і 110 учительок.

За освітою вчителі розподілялися так: закінчили духовне училище – 56, гімназію – 46, учительську семінарію – 5, духовну семінарію – 4, жіночий інститут – 1, сільськогосподарське училище – 2, двокласну учительську школу – 3, прогімназію – 1, чотири класи реального училища – 1 і за випробуванням отримали право на звання учителя – 35 [59].

За чисельністю земських шкіл могло б бути ще більше. Та стримував зростання їхньої кількості закон від 22 червня 1909 р. про утворення при Міністерстві народної освіти шкільного будівельного фонду, який обмежував фінансові можливості земств щодо шкільного будівництва. «Эти новые правила весьма существенным образом изменяют все прежние финансовые расчеты земств и городов по постройке школьных зданий и вносят в это дело такое крупное сокращение, при котором и самая постройка новых школ представляется уже для земств и городских общественных управлений вопросом, довольно трудно разрешимым на практике [60].

Загалом система земської освіти проіснувала в Україні до 1919 р. Однак далеко не всі земські школи витримували випробування часом і діяльність їхня була порівняно нетривалою. До таких належить і Карпилівська школа. Згадки про неї обриваються в документах кінцем 1870-х років. Тож маємо всі підстави вважати, що цей навчальний заклад саме тоді припинив свою діяльність. Цікаво знати, що Карпилівська, як й інші земські школи, започатковані в Остерському повіті 1869 р., відкривалась, як зазначалося в тогочасних документах, у порядку експерименту [61]. Тривалість останнього для Карпилівської земської школи вимірюється довжиною в понад десятиліття. Саме стільки проіснувала ця школа.

Подальший розвиток шкільництва в Карпилівці пов'язаний із функціонуванням церковно-парафіяльної школи, яка зійшла на Олімп освітнього процесу села в 1880-х роках.

Слід зазначити, що такі школи існували в Україні ще у XVIII ст. Вони влаштовувалися православним духовенством майже при кожній церкві й мали окремі приміщення. Учителями в них були, як правило, дяки (тому школи називають «дячківськими» або «церковно-парафіяльними»), які навчали учнів власне грамоті: читанню, письму; крім цього, вчили псалтир і часослов [62].

Ці школи були чи не єдиними навчальними закладами для більшості населення й на Чернігівщині.

Теплов у проєкті для гетьмана К. Розумовського з приводу відкриття університету в Батурині (1760 р.) зазначав наступне: «К склонности народа малороссийского к учению и наукам ни малого сомнения нет, потому что в Малой России от давнего времени заведенныя школы, не имея никакого к себе содержания, а учащиеся и по силе обученные никакого одобрения, не токмо по сіе время не ослабевают, но еще по временам число учеников большее оказывается» [63].

Однак наприкінці XVIII ст. вони зникли. «Куда девались эти школы впоследствии, об этом, кажется, нечего и говорить: вместе с закрепощением украинского посольства и разными переменами в быту козацкого сословия, оне исчезали мало по малу (...) Память об этих школах сохранилась, впрочем, и до сих пор: в некоторых старинных местечках (например, Олишевке Козелецкого уезда) дома, где живут дячки, называются в народе и теперь «школами» [64].

На початку XIX ст. народна освіта в Чернігівській губернії виглядала досить жалюгідно. З 1804 по 1820 рр. в губернії було відкрито всього-навсього три офіційні сільські школи, які невдовзі закрились [65]. А до 1860 р. в приходах Чернігівської єпархії функціонувало лише 20 шкіл [66].

Відродження церковно-приходських шкіл на Чернігівщині розпочалося з початком 1860-х рр. і пов'язане воно було з ім'ям чернігівського архієпископа Філарета Гумілевського (1859–1866 рр.). Саме завдяки йому відбувалося нечуване досі поширення цих шкіл. Так, у 1860 р. «вновь заведено приходских школ при церквах Черниговской епархии 769, в них учащихся: мальчиков – 5777, девочек – 1292» [67]. А в 1863 р. шкіл, відкритих духовенством, значилось тут 848; у них навчалось 17076 учнів обох статей.

Після смерті архієпископа Філарета Гумілевського почалося різке скорочення кількості церковно-приходських шкіл. І вже в 1869 р. їх нараховувалося в єпархії, без Ніжинського й 13 волостей інших повітів, 338 (1532 учні), у 1874 р. – 172 школи (2597 учнів), а в 1876 р. – лише 130 (1995 учнів) [68].

Вважалося, що «причиною быстрого исчезания теперешних церковно-приходских школ служит именно то, что они возникли по распоряжению епархиальной власти, а не по инициативе местного духовенства, и кроме того, по своему характеру не могли удовлетворять потребности нового времени» [69].

На думку сучасних дослідників, ці школи поступово наближалися до високого рівня земських шкіл [70]. Існувала навіть своєрідна конкуренція їх з останніми. І з виникненням земських функціонування шкіл церковних повністю не припинилося. Більше того, з'являлися навіть нові парафіяльні школи.

У довідковій літературі зазначено, що вони «відкривалися згідно з правилами 1884 і 1891. Підпорядковувалися парафіяльним училищним радам, місцевим органам училищної ради Синоду... В церковно-парафіяльних школах викладалися: закон божий, читання та письмо (церковне і світське), початкові арифметичні дії, церковні співи. Містилися в селянських хатах, церковних сторожках, волосних правліннях. Учителювали священники, дячки та семінаристи» [71].

Однією з таких шкіл була й Карпилівська.

У 1886–1887 рр. в Чернігівській єпархії налічувалося 140 шкіл (96 власне церковно-парафіяльних і 44 школи грамоти), у яких навчалось 2763 учні. Розподіл шкіл по повітах був наступним: Чернігівський – 17, Остерський – 15, Новгород-Сіверський – 13, Новозибківський – 11, Стародубський – 11, Сосницький – 10, Суразький – 10, Городнянський – 9, Козелецький – 9, Ніжинський – 8, Конотопський – 8, Глухівський – 6, Мглинський – 6, Борзенський – 4, Кролевецький – 3.

Як свідчить статистика, переважна більшість цих шкіл не мала зручних для занять приміщень. 19 із них тіснились у будинках священників, 24 – псаломщиків, 44 – в громадських будинках, 35 – у селянських хатах, 4 – в громадських збірнях, 7 – у церковних сторожках і стільки ж – у будинках землевласників.

Однак діти з задоволенням відвідували школи, хоча час їхнього навчання був обмежений у зв'язку з сільськогосподарськими роботами. Особливо їм подобалися співи. Церковні пісні вони співали навіть удома й під час польових робіт [72].

Питання про відкриття церковно-приходської школи в Карпилівці вирішувалося у високих церковних колах. Можливо, що воно назріло під час відвідання місцевої Покровської церкви Його Преосвященством Веніаміном – єпископом Чернігівським і Ніжинським 26 серпня 1887 р. [73]. Про остаточне його вирішення засвідчує документ, який подаємо нижче:

«1887 года ноября 5 дня в заседании совета под предводительством Преосвященного Афанасия участвовали члены: ректор семинарии протоиерей Н. Марков, протоиерей Ф. Ладухин, священники – И. Платонов и В. Митькевич и преподаватель семинарии А. Вишнеvский.

... 3. Слушали: рапорт Благочиннаго Вокруга Остерскаго у... коим свидетельствую, что священник села Карпиловки с церковным старостою склонили прихожан подарить для помещения церк. прих. школы 2 общественныя избы и приблизительно на четверть

десятини землі для двора, испрашиваєт благословенія на открытіе приходской школы при церкви села Карпиловки; постановили: просить Его Превосвященство благословить открытіе школы, а жертвователям и лицам, содействующим приобретению собственного дома для школы, объявить благодарность епархиальнаго совета» [74].

А 3 лютого 1888 р. Карпилівська школа прийняла вже своїх перших учнів.

Слід зазначити, що в 1880-х рр. з'явилась переважна частина церковно-приходських шкіл Остерського повіту. У 1891 р. їх налічувалося тут 16. Також на цей час було 22 школи грамоти. Всього – 38 шкіл церковного відомства [75].

За іншими даними, у 1890–1891 рр. на Остерщині працювали 33 такі школи. 13 із них мали власні шкільні будинки, 12 – наймані, 7 – містились у приватних квартирах, а одна – в церковній сторожці. Зручних для занять приміщень було 11, а незручних – 22. Отже, проблема шкільних приміщень не була вирішена [76].

У школах навчалося православних дітей: 9651 хлопчик і 9840 дівчат [77].

Школи існували за рахунок допомоги від церкви (230 руб.), від Єпархіальної училищної ради або Єпархіального Братства (95 руб.), від приходських попечителів – 415 руб. [78].

У 1895 р. в Чернігівській єпархії було вже 113 церковно-приходських шкіл.

Таблиця 5 [79]

Кількість церковно-приходських шкіл у повітах Чернігівської губернії (1895 р.)

Повіт	Кількість шкіл
Борзенський	5
Глухівський	7
Городнянський	12
Козелецький	9
Конотопський	7
Кролевецький	2
Мглинський	3
Новгород-Сіверський	6
Новозибківський	10
Ніжинський	12
Остерський	17
Сосницький	2
Стародубський	6
Суразький	7
Чернігівський	8

Наведені дані засвідчують, що найбільше шкіл (17) було в Остерському повіті. Лише в Моровській волості їх налічувалося 6: Моровська, Соколівська, Максимська, Бондарівська, Виповзівська і, звичайно ж, Карпилівська [80]. Подана нижче таблиця дає таку інформацію про школи Остерщини.

Таблиця 6 [81]

Церковно-приходські школи Остерщини (1895 р.)

Назви церковно-приходських шкіл	Приміщення	Час відкриття	Учителі і їхній освітній ценз	Щорічне фінансування
Старгородська, в с. Старгородка.	Квартира псаломщика.	10 листопада 1884 р.	Псаломщик Григорій Свистельник, закінчив двокласне міське училище.	Не отримує.
Булахівська, в с. Булахові.	Громадське приміщення.	23 жовтня 1888 р.	Священик Іоанн Зосимович.	Не отримує.

Бобруйківська, в с. Бобруйках.	Церковний будинок.	23 жовтня 1884 р.	Олександра Спиридонова, закінчила епархіальне жіноче училище.	72 руб. 50 коп.
Борківська, в с. Борках.	Церковний будинок.	28 березня 1887 р.	Анна Пригоровська, закінчила епархіальне жіноче училище.	60 руб.
Пархимівська, в с. Пархимові.	Церковний будинок.	4 грудня 1884 р.	Омелян Чорностам, закінчив двокласне міське училище і має свідоцтво на звання учителя.	10 руб.
Котовська, в с. Котові.	Церковний будинок.	16 листопада 1892 р.	Марфа Блохіна, має свідоцтво на звання учителя.	Невідомо.
Надинівська, в с. Надинівка.	Церковний будинок.	3 жовтня 1883 р.	Євгеній Елланський, закінчив Чернігівську духовну семінарію.	100 руб.
Руднянська, в с. Рудні.	Громадське приміщення.	3 грудня 1891 р.	Марія Никифорова, закінчила епархіальне жіноче училище.	95 руб.
Омелянівська, в с. Омеляново.	Громадське приміщення.	1 грудня 1886 р.	Виконуючий обов'язки вчителя – псаломщик Ігор Грушинський, освіта домашня.	15 руб.
Крехаївська, в с. Крехаєві.	Приміщення власне.	23 листопада 1884 р.	Священик Венедикт Промислов, закінчив духовну семінарію.	25 руб.
Рожнівська, в с. Рожнівка.	Наймане приміщення.	15 січня 1886 р.	Псаломщик Стефан Корзюков, із двокласного міського училища.	9 руб.
Рожнівська, в с. Рожни.	Власне.	15 січня 1886 р.	Петро Шалоплут, закінчив двокласне міністерське училище і має свідоцтво на звання вчителя.	20 руб.
Новосельська, в с. Новосельськ на Дніпрі.	Власне.	Невідомо.	Никодим Осмоловський, закінчив Чернігівську духовну семінарію.	100 руб.
Глибівська, в с. Глибове.	Наймане.	Невідомо.	Софія Рубановська, закінчила епархіальне жіноче училище.	100 руб.
Виповзівська, в с. Виповзів.	Невідомо.	1888 р.	Священик Феодор Єзерський.	Невідомо.
Карпилівська, в с. Карпилівка.	Власне приміщення.	3 лютого 1888 р.	Федір Троїцький, закінчив Чернігівське духовне училище.	70 руб.

З наведених даних бачимо, що лише чотири навчальні заклади мали власне приміщення. Серед них і школа села Карпилівки.

За два роки картина значно змінилась. Істотно зросла кількість церковно-парафіяльних шкіл. У Чернігівській єпархії їх стало аж 208. В Остерському повіті налічувалося 19 шкіл. Власне приміщення мали вже 10 із них.

Таблиця 7 [82]

Церковно-приходські школи Остерського повіту (1897 р.)

Назви шкіл	Приміщення	Вчителі	Фінансування
Старгородська	Наймане.	Олена Неводовська, закінчила приходське жіноче училище.	Від Священного Синоду – 104 руб., від земства – 10 руб.
Булахівська	Громадське.	Диякон П. Голишкін, закінчив духовне училище.	Від Священного Синоду – 126 руб.
Бобруйківська	Власне.	Клавдія Блохіна, закінчила єпархіальне жіноче училище.	Від Священного Синоду – 126 руб., від церкви – 50 руб.
Борківська	Власне.	Парасковія Рубановська, закінчила єпархіальне жіноче училище. А в другому півріччі – Віра Френкель, домашня освіта.	Від Священного Синоду – 127 руб.
Котовська	Власне.	Марфа Блохіна, закінчила училище при Ніжинському жіночому монастирі, має звання учителя.	Від Священного Синоду – 114 руб., від земства – 10 руб.
Пархимівська	Власне.	Ємеліан Чорноштан, закінчив міське двокласне училище і має звання вчителя.	Від Священного Синоду – 114 руб., від земства – 10 руб.
Надинівська	Власне.	Анна Васютинська, а в другому півріччі – Марія Васютинська, закінчила єпархіальне жіноче училище.	Від Священного Синоду – 117 руб., від церкви – 20 руб.
Руднянська	Власне.	Неоніла Романовська, закінчила єпархіальне жіноче училище.	Від Священного Синоду – 104 руб.
Семиполківська	Власне.	Олександра Неговська, а в другому півріччі – Наталія Радкевич, закінчила єпархіальне жіноче училище.	Від Священного Синоду – 104 руб.
Омелянівська	Власне.	Священик Д. Красін, закінчив духовну семінарію; псаломщик П. Грушинський, із середнього відділення духовного училища.	Від Священного Синоду – 70 руб., від церкви – 25 руб., від земства – 5 руб.
Крехаївська	Громадське.	Диякон Г. Михайловський, закінчив духовне училище, псаломщик Г. Николаєнко, закінчив трикласне міністерське училище.	Від Священного Синоду – 126 руб., від церкви – 25 руб.
Погребська	Церковне.	Псаломщик Аркадій Гладкий, із другого класу духовної семінарії.	Від Священного Синоду – 101 руб.

Рожнівська (с. Рожнів)	Церковне.	Псаломщик П. Шалоплут, закінчив двокласне міністерське училище і має звання учителя.	Від Священного Синоду – 102 руб., від земства – 5 руб.
Рожнівська (с. Рожнівка)	Приватний будинок.	Псаломщик Стефан Корзюков, із другого класу міського училища.	Від Священного Синоду – 100 руб., від земства – 5 руб.
Новоселківська	Церковне.	Надія Осмоловська, закінчила єпархіальне жіноче училище.	Від Священного Синоду – 115 руб., від сільського товариства – 100 руб.
Глибівська	Церковне.	Софія Рубановська, закінчила єпархіальне жіноче училище.	Від Священного Синоду – 80 руб., від церкви – 100 руб.
Осетчинська	Громадське.	Григорій Хляб, закінчив двокласне міністерське училище.	Від Священного Синоду – 21 руб., від церкви – 30 руб., від сільського товариства – 60 руб., від попечительства – 30 руб.
Виповзівська	Власне.	Псаломщик П. Нагорський, із третього відділення міського училища.	Від Священного Синоду – 70 руб., від земства – 10 руб.
Карпилівська	Власне.	Анна Бондаревська, закінчила прогімназію.	Від Священного Синоду – 70 руб., від церкви – 70 руб., від земства – 5 руб.

Подані вище дані певною мірою проливають світло на джерела існування церковно-приходських шкіл. Значна частина коштів на їхнє влаштування і утримання надходила від Священного Синоду. Допомогу надавали також сільські товариства, церковні попечительства, церкви, єпархіальна училищна рада, місцеві управи, приватні особи: священники, землевласники тощо [83].

Цікавим є те, що в забезпеченні функціонування зазначених навчальних закладів важливу роль відігравали деякі земства, надаючи їм певну матеріальну підтримку.

Вище зазначалося, що між церковно-приходськими й земськими школами існувала певна конкуренція. Справа полягала в тому, що перші були лише початковою ланкою отримання освіти. Вони надавали її учням у міру свого покликання. Земські ж школи завершували освіту, тому мали стояти значно вище церковно-приходських. Однак на практиці картина виглядала таким чином, що далеко не всі вони могли забезпечити відповідний рівень знань. Тож непоодинокими були випадки, коли церковне начальство (і не тільки) навіть забороняло відкривати земські школи в тих населених пунктах, де існували школи церковно-приходські. Вважалося, що земська школа «будет открыта в подрыв церковно-приходской школе». Це мало місце в Глухівському, Кролевецькому, Новозибківському повітах [84]. Подібна ситуація спостерігалась і на Остерщині, про що свідчать наведені нижче витяги з документів зібрань повітового земства:

«1889

Слушан доклад комиссии смет, по ходатайству упр., об открытии в с. Осокорках земского начального училища в общественном доме. Собрание постановило: соглашаясь с мнением комиссии, ходатайство отклонить, в виду неимения средств и открытия церковно-приходских школ.

1889

Слушан доклад комиссии смет, по докладу управы, об открытии в с. Крехаеве земского начального училища. Собрание постановило: ходатайство это отклонить, в виду существования церковно-приходской школы в с. Крехаеве и недостатка средств земства» [85].

Це було не що інше, як спотворення циркуляра міністра народної освіти від 14 серпня 1884 р., згідно з яким відкриття земських шкіл у місцевостях, де вже були церковно-приходські школи, мало здійснюватися за узгодженням із місцевими «пресвященними». Закону ж, який би зовсім забороняв робити це, не існувало [86].

Цілком справедливо вчиняли земства, які, маючи за мету позбутися конкуренції, надавали субсидії церковно-приходським школам, дбаючи водночас про розширення програми своїх шкіл [87].

У числі таких земств знаходимо й Остерське. Результати, що стосуються підтримки ним церковно-приходських шкіл, наступні.

Таблиця 8 [88]

Роки	Кількість церковно-приходських шкіл, яким було надано матеріальну допомогу земством
1883	1
1884	1
1885	3
1886	3
1887	7
1888	10

Однак до цієї справи земства підходили досить повільно й обачливо. Подібне стосувалося й Остерського повітового земства. Так, коли в 1887 р. до нього надійшло клопотання про надання фінансової підтримки Карпилівській, Борківській, Бортиницькій, Котовській, Омелянівській церковно-приходським школам, земські збори постановили: «Вопрос об ассигновании пособия пяти новым церковно-приходским школам, о котором ходатайствуется в настоящее время, оставитъ открытым до разрешения общего вопроса об отношениях земства к церковно-приходским школам» [89].

І далі:

«1889

Собрание, выслушав доклад комиссии смет, по докладу земской управы, о назначении пособия церковно-приходским школам сс. Пархимова и Карпиловки по 75 р. каждой, – постановило: соглашаясь с мнением комиссии, ходатайство управы отклонить [90].

1889

Слушано прошение свящ. Корсакевича о выдаче церковно-приходской школе с. Бобруек пособия от земства. Собрание постановило: ходатайство это отклонить, в виду неимения средств.

1890

Собрание слушало доклад управы по поводу ходатайства Бобруйковской церковно-приходской школы о пособии ей в 120 руб. В виду решения этого вопроса предыдущим собранием в отрицательном смысле, собрание постановило: настоящее ходатайство отклонить» [91].

У 1891 р. Остерське земство надало субсидії 16 церковно-приходським і 22 школам грамоти, у яких навчалось 999 учнів (948 хлопчиків і 51 дівчинка) [92].

Наступного року священик с. Крехаєва звертався до земства за допомогою в розмірі 75 руб. місцевій церковно-приходській школі, а священик Прокопій Кучинський прохав призначити 2000 руб. для надання допомоги всім церковно-приходським, а також школам грамоти. Останній переконливо вказував на успіхи, яких досягли церковно-приходські школи, й відсутність у них засобів для належного функціонування. Під час земського зібрання думки щодо цього розділилися. Гласний В. Калиновський повністю приєднався до клопотання священика Кучинського. Гласний Домонтович наполягав на необхідності виділення на допомогу незначної суми. А Д. Вишневський заявив, що спершу потрібно переконатись у користі цих шкіл, а вже потім обговорювати питання про допомогу їм. «Земство и без того уже тратит большие суммы на земские и министерские училища. Поэтому я бы предложил приостановиться с назначением какой-либо суммы в пособие этим школам впредь до выяснения пользы их существо-

вания. Земство не гарантировано еще и тем, что оно во всякое время может прекратить это пособие. Оно раз уже сделало ошибку, приняв участие в открытии министерских училищ, на содержание которых обязательно для земства вносит известную сумму, между тем как хозяином в этих училищах оно не может быть», – сказал гласный.

Рішення зборів було наступним: «ассигновать пособие церковно-приходским школам в виде опыта огульную сумму 500 р.» [93].

У подальшому, як свідчать документи, допомога церковно-приходським школам з боку земств надавалась. Отримувала її й Карпилівська школа.

У 1910 р. на Остерщині діяло 25 церковно-парафіяльних шкіл.

Таблиця 9 [94]

Назва населеного пункту	Кількість учнів у школах
Нікольська Слобідка	58
Позняки	52
Кухм. Слобідка	52
Гнідин	78
Погреби	70
Котов	40
Пархимів	24
Надинівка	46
Гоголів	97
Сваром'є	55
Чернин	42
Ошитки	40
Осетчина	50
Воропаєв	86
Вища Дубечня	55
Новоселки Десновські	72
Новоселки Дніпровські	46
Сувид	43
Старосілля	21
Карпилівка	90
Моровськ	47
Бондарі	64
Короп'є	51
Виповзів	55
Соколівка	70

Цікаво, що в цьому списку фігурують і церковно-приходські школи, перейменовані із шкіл грамоти, за своїми властивостями вони «не підходять под церковно-приходские школы, а представляют из себя тип тех же школ грамоты».

Тож під час обговорення на земських зборах питання про включення до шкільної сітки 26 нових церковно-приходських шкіл пропонувалося це врахувати. Гласний Мацко наполягав на тому, щоб «не включать названных школ в школьную сеть до выяснения, какие из них можно причислить к церковно-приходским» [95].

З боку інших гласних пропонувалося таке: «Не включая в настоящее время церковно-приходских школ в сеть, возбудить ходатайство о передаче этих школ в ведение земства и лишь в случае отказа в этом со стороны духовного ведомства, подвергнуть обсуждению ходатайство епархиального училища совета о включении их в школьную сеть» [96].

Та напевно, всі ці нові школи були включені до розряду церковно-приходських, адже в джерелах, де зазначається про кількість останніх у 1910 р., можна зустріти й цифру 50, а разом із школами грамоти нараховувалося 60 шкіл [97].

У наведеному вище списку значиться й Карпилівська церковно-парафіяльна школа. У 1909 р. її завідувачем працював Е. Марковський, а церковноучителем – Павло Іванович Яхонтов, який закінчив духовну семінарію, мав духовне звання. Водночас він був священиком Покровської церкви в селі Карпилівка й з 1910 р. викладав у Лунавському земському училищі. У 1916 р. П. Яхонтова призначили священиком 151-го піхотного полку, а його місце в Карпилівці на посаді священика церкви й законоучителя місцевої школи зайняв Василь Васильович Одинцов, який отримав освіту в духовній семінарії, мав духовне звання. В Карпилівку він прибув з с. Максим, де викладав у земському училищі (раніше був також законоучителем земської школи в с. Гнилуша) [98].

Цікаво, що син Одинцова Андрій також був священиком, закінчив духовну семінарію, мав духовне звання й викладав закон Божий у Богданівському земському училищі [99].

У 1913 р. Карпилівська школа одержала нове приміщення [100].

Слід зазначити, що частина карпилівських дітей здобувала знання в земській школі містечка Моровськ, а також в Остерському повітовому училищі, що функціонувало з 1816 р. (до 1833 р. з дворічним, а відтоді – з трирічним курсом навчання); у 1872 р. воно було перетворене на міське училище. А дехто з карпилівців навчався в чоловічій гімназії міста Остер (виникла в 1917 р.).

У горнілі революційних подій 1917–1920 рр. до влади прийшли більшовики, які заходилися створювати нову школу й систему освіти загалом. Головним лейтмотивом останньої було запровадження на основі постанови Народного Комісаріату Освіти УСРР від 4 липня 1920 р. єдиної трудової школи з семирічним терміном навчання. Нижчою її ланкою була початкова школа (4 роки навчання).

Школи нового типу створювалися в Україні повсюдно. Як свідчать архівні матеріали, в Остерському повіті таких шкіл станом на грудень 1920 – початок березня 1921 рр. нараховувалося 89. У них навчалось, за різними даними, від 7284 до 8317 учнів. У повіті було 109 населених пунктів, у яких проживало 157485 чол. [101].

У волостях картина виглядала таким чином:

- Вовчківська – 8 шкіл (12 населених пунктів, населення – 10235 чол.) [102];
- Семиполківська – 13 шкіл (12 сіл, населення понад 25000 чол.) [103];
- Сорокошицька – 5 шкіл (8 поселень, населення – 11928 чол.) [104];
- Жукинська – 15 шкіл (15 сіл, населення – 29134 чол.) [105];
- Гоголівська – 11 шкіл (населення понад 30000 чол.) [106];
- Остерська – 24 школи (44 населені пункти, в яких проживало 25000 чол.) [107];
- Броварська й Нікольсько-Слобідська – 15 шкіл (16 населених пунктів, населення – 36191 чол.) [108];
- Моровська – 13 шкіл (20 населених пунктів, населення – 22000 чол.) [109].

Щодо останньої волості оперуємо наступними даними.

Таблиця 10 [110]

Назва школи	Кількість груп (класів)	Чисельність учителів	Чисельність учнів
Бондарівська	5	2	160
Виповзівська	4	4	100
Гнилуська	4	2	80
Карпилівська	3	1	65
Короп'євська	3	2	80
Лунавська	4	3	65
Максимівська	3	2	50
Моровська	5	4	140
Отрохівська	5	3	60
Смолинська	5	3	115
Соколівська	4	4	115

Старокарпилівськогутська	3	2	75
Сукачівська	4	1	80
Всього	52	33	1185

Учителем школи в с. Карпилівка певний час працював виходець із козацького роду Стефан Семенович Поповиченко [111].

У 1928–1929 рр. у Карпилівці було зруйновано церкву, а розібраний матеріал частково використали для будівництва нової двоповерхової школи, яку було зведено в 1937 р. [112]. Вона стала семирічною. За розміром приміщення це була найбільша школа в районі. У цьому приміщенні вона функціонує й до сьогоднішнього дня.

У жовтні 1943 р. тут було відкрито військово-польовий хірургічний госпіталь 60-ї армії, в якому розпочинав гартувати свій лікарський талант і знаменитий вітчизняний хірург Микола Михайлович Амосов [113].

Згодом школа перетворилася на середню загальноосвітню. Вона стала однією з кращих у районі за якісними показниками, досягнутими в навчально-виховній роботі. Путівку в життя тут отримали вже цілі покоління карпилівців.

Величним здобутком школи було започаткування в роки хрущовської відлиги Музею бойових та трудових традицій Задесення. Біля його витоків стояли відомі в селі ветерани війни офіцери Петро Ілліч Музика, Володимир Ілліч Сулим, Микола Олександрович Шкурко, Василь Якимович Юрченко. Згодом до них приєдналося багато інших ентузіастів в особі вчителів, учнів, активістів села. Їхніми зусиллями створено оригінальний культурно-освітній осередок.

Музей складається з чотирьох відділів: історії села, історії школи, героїзму й патріотизму (період Великої Вітчизняної війни) та етнографічно-археологічного. Вони налічують більше 800 експонатів, 100 з яких мають неперевершену цінність (знахідки доби неоліту, часів Київської Русі, козацькі люльки тощо). Музей відомий далеко за межами села. Про нього знають навіть за кордоном. Почесними його відвідувачами були, зокрема, правнучка Героя Радянського Союзу молодшого лейтенанта Максима Кириловича Пугача (помер 1943 р. в Карпилівському госпіталі) Віолета Проценко (м. Находка, РФ), віце-консул Польщі в Києві доктор Марек Волинський, делегація німецького містечка Ребле [114].

Великий внесок у розбудову школи зробила сім'я Козелів. У ній працював відомий педагог і вчений Іван Гетьман-Кравченко. Здобутки навчального закладу значно примножила його керівник Алла Петрівна Бондар. Саме завдяки їй тут було запроваджено кабінетну систему навчання. Кращими в школі є кабінети історії, географії, зарубіжної літератури, української мови та літератури, німецької мови. Гарно оформлені кабінети фізики, групи продовженого дня, обслуговуючої праці тощо.

Загалом педагогічний колектив Карпилівської школи I-III ступенів зібрав, без перебільшення можна сказати, справжніх ентузіастів своєї справи. «У нас усі вчителі талановиті, творчі, справжні майстри своєї справи», – не без гордості зазначала А. П. Бондар. Кращі серед них: Петро Лавренчук – учитель історії, Наталія Рябчук – учитель зарубіжної літератури, Інна Юрченко – вчителька німецької мови. Остання, зокрема, доклала багато зусиль для оформлення кабінету німецької мови, для згуртування учнівського колективу, організації позакласної та позашкільної роботи. Та й що там говорити, всі вчителі школи знаходяться в постійному творчому пошуку.

Слід зазначити, що учнями школи є не лише мешканці свого села. В ній навчаються також діти з сіл Лутава, Короп'є. Навіть був випадок, що її закінчував житель Соколівки, розташованої за 25 км від Карпилівки.

Багато учнів після закінчення школи продовжують навчання. У 2005 р., наприклад, із 24 випускників 12 вступили до вищих та середніх спеціальних навчальних закладів, а ще шість – до професійно-технічних училищ [115].

У різний час Карпилівську школу закінчили люди, які досягли висот у певних галузях. Вони по праву становлять її золотий фонд. Гордістю школи є, зокрема, такі її випускники:

- Василь Федорович Костенко – кандидат економічних наук;
- Петро Ілліч Музика – відмінник освіти України;
- Іван Федорович Смоляр – відмінник освіти України;
- Іван Єгорович Хоменко – генерал-полковник Російської армії;
- Василь Петрович Грек – викладач Київського Національного медичного університету імені О. О. Богомольця;
- Михайло Музика – заслужений лікар України;
- Микола Руско – поет та інші [116].

Сучасна Карпилівська школа, як бачимо, є прямою наступницею церковно-приходської школи села. Сподіваємося, що подальші наукові пошуки дадуть змогу виявити ще багато «білих» плям її тривалої історії.

1. Домонтович М. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Черниговская губерния. – СПб., 1865. – С. 466.

2. Гузій В. Містечко Карпилівка // Опис землі Козелецької. (Науково-популярне дослідження з минувшини рідного краю) / За ред. В. М. Гузія, А. Г. Пенського. – К.: Вид-во «Брама», 2011. – С. 308.

3. Свод постановлений Остерского земства по народному образованию с 1865 по 1892 год // Земский сборник Черниговской губернии. – 1894. – №4. – Приложения. – С. 11 (Далі: Свод постановлений...).

4. Домонтович М. Указ. соч. – С. 469.

5. Свод постановлений... – С. 11–13.

6. Остер и Остерский уезд. – Чернигов, 1863. – С. 26, 27, 54, 78, 79, 81.

Отчет Остерской Уездной Земской Управы за 1910 год. – Остер, 1911. – С. 29–38.

Свод постановлений... – С. 6.

7. Домонтович М. Указ. соч. – С. 469.

Див.: Клеппер А. Итоги земской работы в области народного образования по истечении 25 лет // Земский сборник Черниговской губернии. – 1894. – №2–3. – С. 93.

8. Свод постановлений... – С. 2.

9. Холмский А. И. Свод постановлений Черниговского губернского земского собрания 1865–1882. Издание Черниговского Губернского Земства. – Одесса: Типография В. Кирхнер, 1884. – С. 205.

Потій Н. М. Розвиток земської початкової освіти в Чернігівській губернії (1865–1919 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Чернігів, 2011. – С. 15.

10. Географическо-статистический словарь Российской империи. – СПб.: В типографии В. Безобразова и Комп., 1867. – С. 724.

11. Свод постановлений... – С. 2–3.

12. Там само. – С. 3.

13. Див.: Клеппер А. Указ. соч. – С. 95–96.

14. Свод постановлений... – С. 6–7.

15. Див.: Клеппер А. Указ. соч. – С. 96.

16. Свод постановлений... – С. 14.

17. Там само. – С. 16.

18. Там само. – С. 15.

19. Там само. – С. 18–19.

20. Там само. – С. 15.

21. Там само. – С. 17.

22. Там само.

23. Там само. – С. 18.

24. Там само. – С. 14–15.

25. Там само. – С. 20.

26. Там само. – С. 21.

27. Там само.

28. Народные школы, земская медицина, натуральные повинности и положение

других отраслей земского хозяйства в Остерском уезде (Из отчета Остерской Уездной Земской Управы за 1871/72 год // Земский сборник Черниговской губернии. – 1872. – №10. – С. 133–135.

29. Народное образование в Черниговской губернии // Земский сборник Черниговской губернии. – 1875. – № 9–10. – С. 68–69, 73.

Див.: Потій Н. Початковий етап формування мережі земських народних училищ у Чернігівській губернії (1864–1874 рр.) // Сіверянський літопис. – 2009. – № 2–3. – С. 103.

30. Народное образование в Черниговской губернии // Земский сборник Черниговской губернии. – 1877. – № 5–8. – С. 109. (Далі: Народное образование...).

31. Роль Черниговского Губернского Земства в деле начального народного образования за последние годы // Земский сборник Черниговской губернии. – 1902. – №10. – С. 118–119. (Далі: Роль Черниговского Губернского Земства...).

32. Там само. – С. 123.

33. Ведомость о суммах, ассигнованных губернским и уездными земствами Черниговской губернии на народное образование за 1871 г. // Земский сборник Черниговской губернии. – 1872. – №10. – С. 84.

34. Холмский А. И. Указ. соч. – С. 205.

35. Там само. – С. 205, 209.

36. Свод постановлений... – С. 32.

37. Там само. – С. 37.

38. Там само. – С. 25.

39. Там само. – С. 58.

40. Там само.

41. Там само.

42. Там само. – С. 64–65.

43. Там само. – С. 68.

44. Там само. – С. 87.

45. Там само. – С. 93.

46. Там само. – С. 95–96.

47. Складено за: Памятная книжка Киевского учебного округа. – К.: Типография С. В. Кульженко, 1889. – Часть IV. – Черниговская губерния. – С. 23–31. (Далі: Памятная книжка...).

48. Там само. – С. 22–23.

49. Памятная книжка... – К.: Тип. Высоч. утверж. Т-ва печ. дела и торгов. И. Н. Кушнерев и К^о в Москве, 1890. – Ч. IV. – С. 25–31.

50. Див.: Клеппер А. Указ. соч. – 118.

51. Там само. – С. 120.

52. Роль Черниговского Губернского Земства... – С. 111.

53. Памятная книжка... на 1895–96 учебный год. – К.: Типо-литография Высочайше утв. Т-ва И. Н. Кушнерев и К^о, 1895. – Ч. IV. – С. 31–36.

54. Роль Черниговского Губернского Земства... – С. 111.

55. Там само. – С. 116.

56. Див.: Кулябко Н. Г. Введение всеобщего обучения в Остерском уезде // Земский сборник Черниговской губернии. – 1911. – №1. – С. 84–86.

57. Отчет Уездной Земской Управы за 1910 год. – Остер, 1911. – С. 14–21.

58. Начальное народное образование в Остерском уезде // Черниговская земская неделя. – 1915. – №3. – С. 5.

59. Там само. – С. 6.

60. Добровольский П. М. Закон 22-го июня 1909 г., его применение в Чернигове // Земский сборник Черниговской губернии. – 1910. – №2. – С. 87.

61. Свод постановлений... – С. 16.

62. Народное образование... – С. 101–102.

63. Там само. – С. 103–104.

64. Лазаревский А. Статистические сведения об украинских народных школах и госпиталях. – Основа. – 1862. – №5. – С. 82–89.

65. Народное образование... – С. 106.
66. Черниговские епархиальные известия. – 1864. – №23.
67. Черниговские епархиальные известия. – 1864. – №2.
Див.: Горобець С. М. Земські школи Чернігівського району. 1868–1918. – Чернігів, 2005. – Кн. 1. – С. 18–19.
68. Народное образование... – С. 104–105.
69. Там само. – С. 105.
70. Горобець С. М. Вказ. праця. – С. 21.
71. Чернігівщина: Енциклопедичний довідник / За ред. А. В. Кудрицького. – К.: Українська Радянська Енциклопедія імені М. П. Бажана, 1990. – С. 846.
72. Отчет о состоянии церковно-приходских школ Черниговской епархии за 1886–87 учебный год // Черниговские Епархиальные Известия. – 1887. – №23. – С. 809–811.
73. Черниговские Епархиальные Известия. – 1887. – №15. – С. 550–551.
74. Журнал Черниговского Епархиального Училищного Совета // Черниговские Епархиальные Известия. – 1887. – №23. – Часть официальная. – С. 798.
75. Свод постановлений... – С. 113.
76. Отчет о приходе, расходе и оставке сумм Черниговского Епархиального Училищного Совета за 1890–91 учебный год // Черниговские Епархиальные Известия. – 1892. – №3. – Часть официальная. – С. 150–151.
77. Там само. – С. 148–149.
78. Там само. – С. 152–153.
79. Ведомость о церковно-приходских школах Черниговской Епархии за 1894/95 учебный год // Черниговские Епархиальные Известия. – 1895. – №2. – Приложения. – С. 1–27. (Далі: Ведомость...).
80. Список поселений Черниговской Губернии // Земский сборник Черниговской губернии. – 1896. – №10–11. – С. 27–30.
81. Ведомость... – С. 1–27.
82. Ведомость... за 1897 год // Черниговские Епархиальные Известия. – 1898. – №17. – С. 582–586.
83. Отчет о состоянии церковно-приходских школ Черниговской епархии за 1886–87 учебный год // Черниговские Епархиальные Известия. – 1887. – №23. – С. 811.
84. Свод постановлений Черниговского Губернского Земского Собрания (XIX–XXXV сессий) 1883–1899 годов с кратким сводом постановлений за время с 1865-го по 1882 г. (I–XVIII сс.). Выпуск III. – Чернигов: Типография Губернского Земства, 1903. – С. 1307–1308. (Далі: Свод постановлений Черниговского Губернского Земского Собрания (XIX–XXXV сессий)...). – С. 1307–1308.
85. Свод постановлений... – С. 93–94.
86. Свод постановлений Черниговского Губернского Земского Собрания (XIX–XXXV сессий)... – С. 1307.
87. Клеппер А. Указ. соч. – С. 120.
88. Свод постановлений... – С. 123.
89. Там само. – С. 87.
90. Там само. – С. 94.
91. Там само. – С. 95.
92. Там само. – С. 123.
93. Там само. – С. 113–114.
94. Складено за: Отчет Остерской Уездной Земской Управы за 1910 год. – Остер, 1911. – С. 29–33.
95. Очередные уездные земские собрания Черниговской губернии 1910 года // Земский сборник Черниговской губернии. – 1911. – №1. – С. 137–138.
96. Там само. – С. 138.
97. Отчет Остерской Уездной Земской Управы за 1910 год. – Остер, 1911. – С. 11.
98. Там само. – С. 62–65.
99. Там само. – С. 60–61.
100. Державний архів Чернігівської області. – Ф. Р–942. – Оп. 1. – Спр. 61. – Арк. 105. (Далі: ДАЧО).

101. ДАЧО. – Ф. Р–593. – Оп. 1. – Спр. 179. – Арк. 42–43.
 102. Там само. – Арк. 63.
 103. Там само. – Арк. 44, 46.
 104. Там само. – Арк. 66 (зв.).
 105. Там само. – Арк. 72.
 106. Там само. – Арк. 76.
 107. Там само. – Арк. 79–80 (зв.).
 108. Там само. – Арк. 54 (зв.) – 57.
 109. Там само. – Арк. 77.
 110. Там само. – Арк. 78 (зв.).
 111. Там само. – Ф. Р–4609. – Оп. 1. – Спр. 4683. – Арк. 6 (зв.).
 112. Див.: Пиріг П., Конопля Ю. Релігійне життя села Карпилівки // Сіверянський літопис. – 2017. – №1–2. – С. 131.
 113. Лавренчук П., Колінько Ю. Село Карпилівка: історична довідка // Новини Придесення. – 2005. – 3 вересня. – С. 5.
 114. Шкільний музей – центр національно-патріотичного виховання // Новини Придесення. – 2005. – 3 вересня. – С. 5.
 115. Лавренчук П., Колінько Ю. Вказ. праця // Новини Придесення. – 2005. – 3 вересня. – С. 5.
 Пенський А. На благо учня, на благо держави // Новини Придесення. – 2005. – 3 вересня. – С. 5.
 Пенський А. Улюблена вчителька // Новини Придесення. – 2005. – 1 жовтня. – С. 4.
 116. Лавренчук П., Колінько Ю. Вказ. праця // Новини Придесення. – 2005. – 3 вересня. – С. 5.
 Гузій В. Вказ. праця. – С. 311.

В предлагаемом исследовании на основе широкого привлечения уникальных источников, выявленных в архиве и редкостных периодических изданиях, впервые в историографии воссоздаются на фоне развития отечественного образовательного процесса основные вехи истории образования в Карпиловке (входила в состав Остерского уезда и района) с момента появления школы в селе в XIX веке и до наших дней.

Главное внимание уделено старой школе, страницы истории которой выпали из поля зрения исследователей и есть на сегодня практически забытыми, малоисследованными, а то и вовсе неизвестными.

Ключевые слова: *Остерщина, Карпиловка, народная школа, церковно-приходская школа, земство, земская школа, современная школа, учитель, ученики, XIX столетие, XX столетие, XXI столетие.*

This article is about history of education in Karpyliwka village. The research is based on published and archival materials.

Keywords: *Oster region, Karpyliwka village, education, school, pupils, teacher, 19th century, 20th century, 21st century.*